

Ana Stevanović*

Povratak verske nastave u srpski model obrazovanja – osnovni postulati, uporedni prikaz i obrazlaganje odabranog modela

Sadržaj

- 1. Uvod**
- 2. Osnovna načela verske nastave u zemljama Evropske Unije**
- 3. Trnovit put nauke Hristove do povratka u srpske školske klupe**
- 4. Uočeni nedostaci u okviru verske nastave i preduzeti koraci ka njihovom otklanjanju**
- 5. Sukob Ustava i Zakona – vera je pobedila**
- 6. Modeli verske nastave u drugim zemljama**
- 7. Zaključak**

1. Uvod

Pogrešno se veruje da je veronauka tu da obaveže decu da veruju u sve ono što veroučitelji predaju. Veronauka je tu da decu obavesti, obrazuje i zaštiti. Vera podrazumeva slobodu izbora svakog pojedinca, ali da bi čovek mogao da bude slobodan da izabere da veruje ili da ne veruje, on mora najpre biti u situaciji da se upozna sa onim što vera poučava¹. Znanje, religija i verovanje su važan deo kvalitetnog obrazovanja koji može unaprediti demokratsko društvo i doprineti slobodi veroispovesti i razumevanju društvenih različitosti².

U radu analiziram načela verske nastave u Evropskoj Uniji, opisujem put povratka vere u školske klupe u Republici Srbiji, predočavam uočene nedostatke i preduzete korake ka njihovom otklanjanju, objašnjavam različite modele nastave u drugim zemljama. Na kraju, podsećam na izvesni sukob Ustava i Zakona i nakon šesnaest godina verske nastave formulišem odgovarajući zaključak.

* Autorica je diplomirani pravnik, savetnik u Ministarstvu pravde Republike Srbije.

¹ 18 pitanja i odgovora veronauci, dostupno na: <http://katiheta.net/home/index.php/pedagosketeme/clanciknrije/629-18>, očitavanje: 29. 04. 2017.

² Ž. Milenović, Značaj i potreba visokoškolskog obrazovanja kompetentnih nastavnika za izvođenje verske nastave u školi, *Nova škola*, Bijeljina 9/10/2012, s. 2.

2. Osnovna načela verske nastave u zemljama Evropske Unije

Pri organizovanju verske nastave u državnim školama država članica OEBS-a se mora pridržavati³ sledećih deset osnovnih načela:

- 1) Nastavu o religijama i verovanjima organizovati na način koji je pravičan, precizan i zasnovan na temeljnom znanju, pri čemu učenici treba da uče o religijama i verovanjima u okruženju koje podstiče poštovanje ljudskih prava, osnovne slobode i građanske vrednosti.
- 2) Nastavnici koji predaju o religijama i verovanjima treba da uvažavaju verske slobode koje doprinose stvaranju takvog školskog okruženja i praksu koja neguje zaštitu prava drugih u duhu uzajamnog poštovanja i razumevanja među članovima školskih zajednica.
- 3) Škole su odgovorne za nastavu o religijama i verovanjima, ali način na koji se izvodi nastava ne bi trebao da umanjuje ili ignoriše ulogu porodice ili verskih organizacija u smislu prenosa ovih vrednosti na generacije koje dolaze.
- 4) Trebalo bi osnovati savetodavna tela na raznim nivoima čiji bi pristup bio na uključivanju različitih nosilaca aktivnosti u pripremi i primeni nastavnih planova i programa za obuku nastavnika.
- 5) U situacijama gde obavezni program nastave o religijama i verovanjima nije dovoljno objektivna, treba nastojati na reformama kako bi se postigao odmeren i nepristrasan pristup, a tamo gde to nije moguće ili ne može biti odmah postignuto, da se prizna pravo na pohađanje kao moguće zadovoljavajuće rešenje za roditelje i učenike pod uslovom da su aranžmani nepohađanja strukturirani na senzibilan i nediskriminirajući način.
- 6) Nastavnici koji podučavaju o religijama i verovanjima trebalo bi da su adekvatno obrazovani za taj rad, da poseduju znanja, stavove i veštine za podučavanje o religijama i verovanjima na pravedan i odmeren način, da poseduju znanja i veštine o predmetu koji predaju, ali i pedagoške veštine, tako da mogu delovati sa učenicima u interakciji i pomoći im da budu međusobno u interakciji na način koji je razuman i ispunjen uzajamnim poštovanjem.
- 7) Prilikom primene nastavnih planova i programa, udžbenika i nastavnih materijala za poučavanje o religijama i verovanjima, trebalo bi uzeti u obzir religiozna i nereligiozna gledišta na način koji je pravedan i dostojan poštovanja i voditi računa da se izbegne netačan ili štetan nastavni materijal, posebno kada bi takav nastavni materijal mogao da pojačava negativne stereotipe.
- 8) Nastavni planovi i programi treba da su izrađeni u skladu sa priznatim profesionalnim standardima kako bi se osigurao odmeren pristup za učenje o religijama i verovanjima, pri čemu izrada i realizacija nastavnih planova treba uključivati otvoren i pravedan postupak koji svim zainteresiranim stranama ostavlja mogućnost da daju svoje komentare i savete.
- 9) Kvalitet nastavnih planova i programa u oblasti podučavanja o religijama i verovanjima može efikasno doprineti obrazovnim ciljevima Toledo vodećih principa⁴ samo ako su

³ *Ibid*, s. 3.

⁴ Toledo vodeći principi su dokumenti koji su nastali u okviru OEBS-a, a koji nude neutralan, demokratski način organizovanja religijskog obrazovanja. Glavna svrha Toledo vodećih principa je da kao uputstva pomognu

nastavnici profesionalno obučeni da koriste nastavne planove i programe i ako prolaze stalne obuke kako bi proširili svoje znanje i sposobnosti, koje se odnose na ovaj predmet, pri čemu bi svaka osnovna primena nastavnika trebalo da bude osmišljena i izrađena prema načelima demokratskih i ljudskih prava i sadržavati uvid u kulturu i religijsku različitost koja postoji u društvu.

10) Nastavni planovi i programi koji se odnose na podučavanje o religijama i verovanjima treba da posvete pažnju ključnim istorijskim i savremenim događajima koji se odnose na religiju i verovanja i da odražavaju globalna i lokalna pitanja, pri čemu se treba obazrivo ponašati prema različitim manifestacijama religioznih i sekularnih pluraliteta koji postoje u školama i društvu u kojima rade, zato što će ovakvi obziri pomoći posvećivanju problemima učenika, roditelja i svih zainteresovanih strana u obrazovanju.

Kako je Republika Srbija na putu za članstvo u Evropskoj Uniji, konstantno se suočava sa krupnim i istorijskim pitanjima. Neka od tih pitanja su vezana za slobodu misli, savesti i veroispovesti⁵. Subjektivna sloboda⁶ ne treba da budu spoljni posmatrači procesa evropskih integracija, već da daju vlastiti doprinos razvoju prostora ujedinjene Evrope. Jedan od načina doprinosa je uvođenje verske nastave u školski sistem po ugledu na evropsku praksu. Navedena načela predstavljaju najbolji prikaz modela održavanja verske nastave u školskom sistemu. Mišljenja sam da je potrebno da Republika Srbija predložena načela usvoji i primeni kako bi sa što većim uspehom realizovala časove verske nastave.

3. Trnovit put nauke Hristove do povratka u srpske školske klupe

Verska nastava je, pre drugog svetskog rata, u Kraljevini Jugoslaviji, održavana u okviru redovne nastave, u osnovnim i srednjim školama, pod nazivom Veronauka i hrišćanska nauka. Program koji se predavao činila je Biblija. Veroučitelji su se spremali za nastavu na Učiteljskom fakultetu, a višim razredima su predavali posebno pripremana lica, odnosno svršeni bogoslovi ili teolozi. Period 1918. do 1941. godine predstavlja zlatno doba za crkvu i veru: ulagalo se dosta novca u izgradnju manastira, škola, obuku budućeg sveštenstva i veronauku⁷.

Završetkom Drugog svetskog rata menja se odnos države prema crkvi. Prognana je veronauka iz školskog sistema, a sve kako bi se crkva stavila u podređen položaj. Nastupio je period u kome je proces odvajanja crkve od države trebalo da društveni značaj religije i crkve svede na nivo bezvrednog i marginalnog⁸. Nova vlast opredelila se za sekularno ustrojstvo društva koje je značilo odvajanje države i vere, potpunu sekularizaciju pravnog sistema i proglašenje vere kao privatne stvari svakog pojedinca⁹. Uvedena je obaveštajna kontrola da bi se utvrdilo ko je od

državama kad odluče da unaprede učenje i znanje o religijama i verovanjima u školama, posebno kao instrument jačanja veroispovesti.

⁵ Osnovna prava su, pored pravosuđa i borbe protiv korupcije, sastavni deo Poglavlja 23, a čijim otvaranjem 28. 06. 2013. godine su započeti pristupni pregovori Republike Srbije sa Evropskom Unijom.

⁶ Prema čl. 4 Zakona o crkvama i verskim zajednicama (*Sl. gl. RS 36/06*) subjekti verske slobode su tradicionalne crkve i verske zajednice, konfesionalne verske zajednice i druge verske organizacije,

⁷ N. Kačarić, *Srpska Pravoslavna verska nastava u Srbiji – istorijat i perspektive, Istraživanja u pedagogiji*, Vršac 2/2014, s. 53.

⁸ *Ibid*, s. 54.

⁹ N. Begović, *Ustavni okvir i Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH: Normativna projekcija bosanskohercegovačkog sekularizma, Sveske za javno pravo*, Sarajevo 18/2014, s. 3.

sveštenstva prihvatio novu socijalističku ideologiju, kao jedinu i naprednu, a ko je ostao veran starim moralnim shvatanjima, a sve u cilju izolacije crkve i srozavanja delovanja isključivo na bogoslužni obred¹⁰.

Zakon o narodnim školama usvojen je 1952. godine. Njim se zvanično zabranila veronauka u školama. Jedino je dozvoljeno obavljanje verske nauke u crkvama. Usledili su brojni protesti, žalbe i molbe, čak i nekoliko sastanaka sa tadašnjim predsednikom Republike Josipom Brozom Titom, ali bez uspeha. Zakonom o pravnom položaju verskih zajednica iz 1953. godine i Osnovnim Zakonom o pravnom položaju verskih zajednica iz 1965. godine regulisane su bile oštre kazne u slučaju da verska zajednica pređe zakonom predviđene okvire, odnosno granice delovanja¹¹.

Savez pedagoških društava Republike Srbije je 1992. godine organizovao simpozijum o temi "Religija i škola" pokušavši ponovo aktuelizovati veronauku. Iz naučnih uglova se mogao steći utisak da bi trebalo u škole uvesti versku nastavu, ali sa opšteobrazovnim, a ne konfesionalnim sadržajem. Ovo je dalo naznaku pojačanog interesovanja za odnos crkve i škole¹².

Demokratska vlada, na čelu sa premijerom Zoranom Đinđićem, posegla je za veronaukom suočena brojnim izazovima tranzicije, ali i sa nastalim ideološkim vakuumom i potrebom otrežnjenja od nacionalizma koji je karakterisao Srbiju devedesetih godina¹³. Nosilac zahteva za uvođenje veronauke u osnovne i srednje škole bila je Srpska Pravoslavna Crkva (SPC). Uvođenje veronauke traženo je na osnovu prava na obrazovanje, prava izbora pogleda na svet, prava na veroispovedanje i prava roditelja da vaspitavaju svoju decu u skladu sa svojim verskim uverenjima, koja su priznata međunarodnim konvencijama¹⁴. Potreba za uvođenjem veronauke isticana je i zbog sveprisutnog rasta kriminala, nasilja u porodici i navodne pojave i širenja takozvanih destruktivnih sekti. Istovremeno, stavovi pojedinih intelektualaca protiv uvođenja veronauke karakterisani su u crkvenim časopisima kao govor mržnje i borba protiv srpskog naroda¹⁵.

U manjini su ostala mišljenja pojedinih vernika i sveštenika SPC da hrišćanina može da oblikuje samo živa vera i učestvovanje u životu crkve kroz Bogoslužnja, ispovedanja, pričešćivanja; te da crkva ne bi smela da se oslanja na sekularnu državu i njen obrazovni sistem kao na rešenje za pastirski rad i duhovnu misiju¹⁶. Roditelji bi sami trebali da se pobrinu o verskom vaspitanju svoje dece uz pomoć crkve i sveštenika, koji bi kroz misionarski rad približili veru svakom ko bi želeo da vera dobro do njega samog. Uprkos svemu, stav o obaveznosti veronauke je pobedio¹⁷.

¹⁰ Kačarić (bel. 7), s. 56.

¹¹ *Ibid*, s. 55.

¹² N. Kačarić, *Doprinos verske nastave moralnosti mladih – doktorska disertacija Novi Sad 2016*, dostupno na: http://ff.uns.ac.rs/studije/doktorske/uvid_javnosti/NinoslavKacaricDisertacija.pdf, očitavanje: 26. 04. 2017.

¹³ B. Aleksov, Veronauka u Srbiji, rad je sproveden kao istraživanje Centraloevropskog univerziteta – Budimpešta, dostupno na: http://www.policy.hu/aleksov/ipf_doc02.pdf, očitavanje: 26. 04. 2017.

¹⁴ B. Šijaković, Država, crkva, vjeronauka, *Pravoslavna veronauka u Republici Srpskoj*, Sarajevo 2001, s. 43.

¹⁵ V. Dimitrijević, Veronauka u školama i govor mržnje, *Hrišćanska misao*, Beograd 2001, s. 8.

¹⁶ Aleksov (bel. 13), s. 3.

¹⁷ Brojne nevladine organizacije i eksperti za obrazovanje ukazivali su da se način uvođenja veronauke u državne škole kosi sa Ustavom i ustanovljenom procedurom i standardima u uvođenju novih predmeta u nastavu tek nakon dvogodišnje eksperimentalne primene i njene stručne analize. Kampanju protiv uvođenja veronauke vodio je Odbor za pravo na obrazovanje bez verske i političke indoktrinacije Udruženja nastavnika, saradnika i istraživača Univerziteta u Novom Sadu, čijim se akcijama i proglašima pridružilo devedeset nevladinih organizacija.

Uredbom Vlade Republike Srbije¹⁸ i Blagoslovom Srpske Pravoslavne Crkve, u to vreme na mestu parijarha je Njegova Svetost patrijarh srpski gospodin Pavle (Stojčević), verska nastava se ponovo uspostavlja u osnovnim i srednjim školama. Uredba je doneta na osnovu člana 90 tačka 2 Ustava Republike Srbije¹⁹, a u vezi sa Zakonom o osnovnoj školi²⁰ i Zakonom o srednjoj školi²¹ i time regulisala uslove i način izvođenja verske nastave i radnopravni status veroučitelja²². Ustanovljena je i državna Komisija za versku nastavu od predstavnika verskih zajednica, ozvaničenih kao tradicionalne, te predstavnika ministarstava prosvete i vera. Komisija je ovlašćena za osmišljavanje, primenu i nadzor nad verskom nastavom, dok je odgovornost Ministarstva prosvete bila isključivo u stvaranju organizacionog okvira za rad Komisije i primenu njenih rešenja u praksi. Njegova Svetost patrijarh srpski Pavle održao je 2. novembra 2001. godine prvi čas verske nastave u osnovnoj školi "Kralj Petar Prvi" u Beogradu, u prisustvu tadašnjeg premijera Zorana Đinđića.

Sedam verskih zajednica je ovlašćeno da u školama drže nastavu, i to: Srpska pravoslavna crkva, Islamska zajednica, Katolička crkva, Slovačka evangelistička crkva a.v, Jevrejska zajednica, Reformatska hrišćanska crkva i Evangelistička hrišćanska crkva a.v²³. Ovakvo rešenje je presedan koji je ozbiljno naudio manjim verskim zajednicama²⁴.

Veronauka je ponovno uvedena u osnovne i srednje škole prvi put za đacku godinu 2001/2002, kao fakultativni predmet. Objavljeni su Pravilnici o nastavnom planu i programu predmeta Verska nastava za prvi razred srednje i osnovne škole²⁵. Alternativa za časove veronauke su bili časovi građanskog vaspitanja²⁶. Time je načinjen ozbiljan strukturalni problem, iako veronauka i građansko vaspitanje nisu ni po sadržaju, ni po zadacima i ciljevima alternativne²⁷. Tadašnji ministar prosvete Gašo Knežević najavio je da će od sledeće 2002/2003. godine novouvedeni predmeti biti svrstani u kategoriju izbornih, odnosno, da će biti uveden obavezan izbor između dve opcije²⁸, a što je i bilo učinjeno²⁹. Fond časova veronauke je bio jedan čas nedeljno. Kao

¹⁸ Uredba o organizovanju i ostvarivanju verske nastave alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi, *Sl. gl. RS* 46/01.

¹⁹ *Sl. gl. RS* 98/06.

²⁰ *Sl. gl. RS* 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94 i 22/02.

²¹ *Sl. gl. RS* 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/02, 25/02 – ispr, 62/03 – dr.zakon, 64/03 – ispr.dr.zakona, 101/05 – dr.zakon, 72/09 – dr.zakon i 55/13 – dr.zakon.

²² Ovom odlukom Republika Srbija se pridružila susednim zemljama. Od raspada SFRJ 1991. godine, veronauka se izvodi u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

²³ Čl. 1 st. 2 Uredbe o organizovanju i ostvarivanju verske nastave alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi (bel. 18).

²⁴ Vođene su kampanje protiv manjih verskih zajednica, kao i napadi na objekte i predstavnike. Rumunska pravoslavna crkva je takođe oštećena, jer nije uvrštena u sedam priznatih verskih zajednica.

²⁵ *Sl. gl. RS Prosvetni glasnik* 5/01.

²⁶ Najžešće konfrontacije između Ministarstva prosvete sa jedne, i Ministarstva vera i verskih zajednica sa druge strane, izbile su zbog različitog tumačenja izbornosti nastave veronauke i alternativnog predmeta, što nije precizno rešeno u Uredbi Vlade. Ministarstvo prosvete je, dosledno tumačeći zakonom propisan fond časova koji ne uključuje dodatni predmet, govorilo o fakultativnosti, odnosno mogućnosti da se odabere jedan od dva novouvedena predmeta, oba ili nijedan; dok su verske zajednice protestovale protiv mogućnosti da đaci ne pohađaju nijedan predmet, up. Aleksov (bel. 13), s. 7.

²⁷ *Ibid*, s. 18.

²⁸ O. Nikolić, Veronauka ipak fakultativna, *Glas javnosti*, Beograd 2001, s. 1.

²⁹ Fakultativni predmet označava nastavni predmet koji učenici slobodno biraju, zavisno od individualnih sklonosti i interesovanja. Izborni predmet odnosi se na onaj predmet za koji se učenik opredeli od nekoliko ponuđenih, te kada ga izabere, nastavni predmet postaje obavezan.

kriterijumi za ocenjivanje navedeni bili su: redovnost u pohađanju nastave, zainteresovanost i aktivno uključivanje u proces nastave³⁰, a uspeh učenika se ocenjivao opisno: ističe se, dobar i zadovoljava³¹. Isti fond časova, kao i način ocenjivanja zadržao se do danas.

Njegovo Preosveštenstvo Episkop braničevski Gospodin Ignatije imenovan je od strane Svetog Arhijerejskog Sinoda Srpske pravoslavne crkve za saradnju za Ministarstvom prosvete i sporta i za osmišljavanje i organizovanje verske nastave za uključivanje u školski sistem. Episkop Gospodin Ignatije imao je zaduženje i za pisanje udžbenika Pravoslavnog katihizisa³².

Godine 2006. Republika Srbija je donela Zakon o crkvama i verskim zajednicama kojim u članu 40 jemči pravo na versku nastavu u državnim i privatnim osnovnim i srednjim školama. Ovim činom, Vlada Republike Srbije našla se na udaru mnogih faktora civilnog društva, koji su želeli da opstruišu uvođenje verske nastave u škole sa izgovorom da ona ugrožava pomenute demokratske procese u kojima religiji nema mesta u javnom sektoru³³.

Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja usvojen je 2009. godine³⁴. Predviđeno je zakonom³⁵ izjašnjavanje roditelja u pogledu izbora predmeta za versku nastavu ili građanskog vaspitanja i to tako da se izjašnjavanje vrši za obrazovni ciklus (I–IV, V–VIII razreda), a ne za svaku školsku godinu posebno ili za ciklus od I do VIII razreda. Ovo je drugačije rešenje u odnosu na Zakon o osnovnoj školi, prema kojem se roditelj izjašnjava svake godine u pogledu izbora za versku nastavu ili građansko vaspitanje. Po svom dejstvu Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja je jači, te se primenjuje rešenje u skladu sa tim zakonom³⁶.

Međutim, bez obzira na sam način izbora predmeta, mišljenja sam da alternativa između ova dva predmeta stvara segregaciju u školama, odnosno da se njome đaci razdvajaju. Verska nastava i građansko vaspitanje su po svojim strukturama različiti predmeti. Birati između ova dva predmeta može dovesti do velikog jaza među decom, naročito u multikulturalnoj sredini. Ako je cilj borba protiv diskriminacije, možda je ovo baš put koji vodi direktno do nje. Smatram da je zadatak nastavnika da, pored porodice, direktno učestvuju u nastajanju jake dečije ličnosti, a ne da ih informativno osakate ili podele još u đачkim klupama. Dok nas verska nastava uči kako da negujemo čovekovu ličnost na jedan način, to je građansko vaspitanje jedini predmet u okviru kog učenici mogu da uče i razgovaraju o nenasilnoj komunikaciji, dečijim pravima, ličnoj odgovornosti, nasilju u porodici i vršnjačkom nasilju. Istina je da su deca u današnjem vremenu preopterećena predmetima, informacijama, obavezama i odgovornostima. Možda sam preveliki entuzijazista, ali sam ubeđena da bi se držanjem zajedničkih časova ili organizovanjem tribina ili predavanja verske nastave i građanskog vaspitanja u jednom, moglo pružiti kompletniju sliku đacima o životu, veri i pravima. Negujmo celu ličnost čoveka, razvijmo toleranciju i razumevanje kod dece i naučimo ih da se zaštite u 21. veku. Odvajanjem ova dva predmeta i insistiranjem na alternativni, proizvešće se đaci koji nisu imali kompletan uvid u duhovni i

³⁰ Čl. 2 st. 2 Pravilnika o vrsti stručne spremlje nastavnika Verske nastave za prvi razred srednje i osnovne škole i kriterijumima i načinu ocenjivanja učenika koji pohađaju Versku nastavu, *Sl. gl. RS Prosvetni glasnik* 5/01.

³¹ *Ibid.*, čl. 2 st. 1.

³² B. Milovanović/M. Stakić, Verska nastava u Srbiji od 2001. do 2015. godine, *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta*, Beograd 9/2015, s. 87.

³³ Kačarić (bel. 7), s. 50.

³⁴ *Sl. gl. RS* 72/09, 52/11, 55/13, 35/15 – autentično tumačenje, 68/15 i 62/16 – odluka US.

³⁵ *Ibid.*, čl. 69 i 86.

³⁶ Detaljnije čl. 22 Zakona o osnovnoj školi (bel. 20).

svetovni život i na taj način rukovodstvo države će biti direktno odgovorno za njihove nedostatke.

4. Uočeni nedostaci u okviru verske nastave i preduzeti koraci ka njihovom otklanjanju

Rezultati dosadašnjih istraživanja kvaliteta verske nastave u školama u Republici Srbiji ukazivali su na to da jedan broj učenika i roditelja ima primedbu na realizaciju verske nastave u pogledu njene organizacije i uslova rada, nastavnih metoda i samog nastavnika³⁷. Osnovni propusti u verskoj nastavi su: 1) neprilagođenost plana i programa uzrastu dece, 2) preobimnost plana i programa za versku nastavu, 3) kadrovska nestručnost, 4) preopterećenost dece u školama i 5) loši uslovi u kojima se obavlja nastava.

Prema Pravilnicima³⁸, ciljevi verske nastave u osnovnoj i srednjoj školi su da se njome posvedoče sadržaji vere i duhovno iskustvo tradicionalnih crkava i religijskih zajednica koje žive i deluju na našem životnom prostoru, da se učenicima pruži celovit religijski pogled na svet i život i da im se omogući slobodno usvajanje duhovnih vrednosti crkve ili zajednice kojoj istorijski pripadaju, odnosno čuvanje i negovanje sopstvenog verskog i kulturnog identiteta. Upoznavanje učenika sa verom i duhovnim iskustvima sopstvene, istorijski date crkve ili verske zajednice treba da se ostvaruje u otvorenom i tolerantnom dijalogu, uz uvažavanje drugih religijskih iskustava i filozofskih pogleda, kao i naučnih saznanja i svih pozitivnih iskustava i dostignuća čovečanstva. Shodno tome, cilj predmeta verska nastava – Pravoslavni katihizis (veronauka) jeste da pruži celoviti pravoslavni pogled na svet i život, uvažavajući dve dimenzije: istorijski hrišćanski život (istorijsku realnost crkve) i eshatološki (budući) život (dimenziju idealnog)³⁹. U nastavku, Pravilnici sadrže nastavni plan i program za sedam tradicionalnih crkava i verskih zajednica koje mogu da organizuju versku nastavu u školi. Savremeni program verske nastave ima za cilj da vrati staru liturgijsku katihizaciju, koja je bila svojstvena istočnoj hrišćanskoj crkvi, a koja znači uvođenje čoveka u liturgiju kao ličnu zajednicu boga i čoveka u Hristu kroz krštenje, odnosno sjedinjenje sa bogom, koji se pojavljuje u svetu kroz liturgiju⁴⁰.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije je, pre četiri godine, poverilo Zavodu za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja obavljanje evaluativnog istraživanja, sa ciljem da se ispituju kvalitet nastavnih programa verske nastave i kompetencija nastavnika⁴¹. Razlog je bio identifikovana potreba za revizijom i unapređivanjem nastavnih programa i koncipiranje novih obuka za nastavnike verske nastave. Zavod, tj. Radna grupa za evaluaciju obaveznih izbornih predmeta, koordinirana od strane Centra za vrednovanje i istraživanje, je postupak sproveda u toku aprila i maja 2013. godine. Rezultati ovog istraživanja bila su osnova za unapređivanje nastavnih programa predmeta verska nastava u osnovnoj i srednjoj školi, kao i za osmišljavanje programa stručnog usavršavanja za nastavnike koji

³⁷ S. Ševkušić, Profil veroučitelja koji predaju u beogradskim školama: rezultati istraživanja, *Veroučitelj u školi*, Beograd 1/2011, s. 67.

³⁸ Pravilnici (bel. 25), s. 7.

³⁹ *Ibid*, s. 15.

⁴⁰ I. Midić, *Pravoslavni katihizis: priručnik za nastavnike osnovnih i srednjih škola*, Beograd 2004, s. 49.

⁴¹ Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, *Pravoslavni katihizis kao obavezni izborni predmet u osnovnoj i srednjoj školi, Evaluacija programa i kompetencija nastavnika*, Beograd 2013.

ostvaruju ovaj predmet, uz pružanje dodatne stručne podrške koja će biti u funkciji osiguranja kvaliteta predmeta verska nastava⁴².

Pod pokroviteljstvom Svetog arhijerejskog sinoda SPC, a na inicijativu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, maja meseca 2014. godine, oformljen je stručni tim, nazvan Komisija za versku nastavu u školi⁴³. Tim su činili trinaest najboljih nastavnika verske nastave iz svih eparhija sa teritorije Republike Srbije i imao je za zadatak da sačini novi plan i program i nove zvanične udžbenike za versku nastavu u Srbiji. Cilj je bio korekcija dosadašnjeg zvaničnog plana i programa i udžbenika za versku nastavu, a zadatak Komisije je bio da da mišljenje o listama nastavnika verske nastave, kao i da prati organizovanje i ostvarivanje programa verske nastave.

Usvojen je predlog za izmenu nastavnog plana i programa Pravoslavnog katihizisa u osnovnim i srednjim školama u Republici Srbiji⁴⁴. Plan i program je stupio na snagu od školske 2016/2017 godine. Novi plan i program je sačinila Komisija za unapređenje crkvene prosvete. Veruje se da će ispuniti očekivanja i odgovoriti na zahteve verske nastave u savremenom školskom sistemu. U pogledu udžbenika, suština dobrog udžbenika leži u tome da sadržaj predmeta verskog učenja treba da bude dovoljno poznat i izazovan za istraživanje i pripremanje, a s druge strane, primeren govorniku i slušaocima, dakle, veroučitelju i učenicima⁴⁵. Što se tiče propusta u vidu kadrovske nestručnosti, ma koliko se učinilo da je nastavni program za izvođenje verske nastave najbitniji, ma koliko predavači imali sva potrebna didaktička sredstva, ako nemamo veroučitelje koji će u nastavu uvesti ključni faktor vere, onda je verska nastava u problemu⁴⁶.

Pravilnik o vrsti stručne spreme nastavnika Verske nastave i kriterijumima i načinu ocenjivanja učenika koji pohađaju versku nastavu za prvi razred srednje i osnovne škole objavljen je u Prosvetnom glasniku 2001. godine⁴⁷. Ministarstvo prosvete je istog meseca, na predlog verskih zajednica, usvojilo i objavilo listu nastavnika verske nastave⁴⁸. Pored problema sa programom, Republika Srbija se suočila sa nedostatkom adekvatnog nastavnog kadra za izvođenje veronauke. U početku su versku nastavu izvodili nastavnici koji su imali i druge profile obrazovanja: mašinski inženjeri, diplomirani pravnici, učitelji, pedagozi i drugi.

Primerbe koje su upućene nastavnicima verske nastave ukazuju na potrebu za njihovim temeljnijim pedagoško-psihološkim i didaktičko-metodičkim obrazovanjem, kao i za organizovanjem stručnog usavršavanja radi upoznavanja nastavnika sa nastavnim metodama

⁴² Kačarić (bel. 12), s. 176.

⁴³ Vlada Republike Srbije je 29. 01. 2014. godine donela odluku o obrazovanju Komisije za versku nastavu u školi, na osnovu čl. 33 st. 3 Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, čl. 8 i st. 2 Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju i čl. 3 st. 1 Zakona o Vladi, *Sl. gl. RS* 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – odluka US, 72/12, 7/14 - odluka US i 44/14. Način rada i druga pitanja od značaja za rad Komisije uređuju se poslovnikom o radu Komisije, a stručne i administrativno-tehničke poslove obavlja Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

⁴⁴ *Sl. gl. RS – Prosvetni glasnik* 10/14.

⁴⁵ Z. Kuburić, *Metodika verske nastave*, Novi Sad 2004, s. 13.

⁴⁶ Milovanović/Stakić (bel. 32), s. 84.

⁴⁷ *Sl. gl. RS Prosvetni glasnik* 5/01.

⁴⁸ Rešenje o utvrđivanju liste nastavnika verske nastave za osnovnu i srednju školu, Ministarstvo prosvete i sporta 080-04-19/2001-08/2 od 26. 10. 2001.

koje su najprimerenije razvojnim karakteristikama, predznanjima i sposobnostima učenika⁴⁹. Kvalitet svake nastave u mnogome zavisi od predavača koji je realizuje i “najbolje osmišljeni programi nisu uspešni u praksi na 'terenu' ako ih realizuju nastavnici koji nisu adekvatno pripremljeni za svoj poziv, koji nemaju odgovarajuća znanja i veštine neophodne za rad sa učenicima, koji nemaju neophodne lične karakteristike kao što su ljubav prema svom pozivu, entuzijazam i motivacija za stalnim usavršavanjem u profesiji”⁵⁰.

Veroučitelj treba svoje đake da ubedi da znaju i veruju da ispit zvani Veronauka polažu celoga života, da ocena nije brojana, nego uvek opisna sa ciljem da glasi: delatno dobar⁵¹. Najviša vrednost i cilj veroučiteljske teorije i prakse je negovanje čovekove ličnosti i poštovanje njegovog integriteta. Ako veroučitelj sve svoje poruke i pouke stavi u službu razvijanja onog što crkva smatra božanskim odlikama, a najbožanstvenije jeste ličnost, on uči đake ne samo da oponašaju svog Stvoritelja u moralnom smislu, već više od toga, kroz isticanje vrednosti ličnosti, on mlado biće priprema da stupi na put učestvovanja u hrišćanskom, a onda božanskom životu i svojim životom, ponašanjem i osobinama svedoči ono što propoveda i čemu uči⁵².

Potrebno je da veroučitelji dobro poznaju svoj posao i struku, da budu kompetentni za obavljanje nastave, da se više porade na njihovom usavršavanju (nisu dovoljni seminari, već obrazovanje na filozofskim, učiteljskim ili pedagoškim fakultetima). Radi pune integracije i izjednačavanja veronauke potrebno je da veroučitelji takođe imaju mogućnost napredovanja u službi kao što je reformom predviđeno za ostale predmetne nastavnike.

5. Sukob Ustava i Zakona – vera je pobedila

Nekoliko meseci pre nego što će biti donet novi Ustav Srbije 2006. godine, srpski Parlament usvojio je Zakon o crkvama i verskim zajednicama. Za njega se u jednom delu javnosti odmah počelo govoriti o tome da je možda doveo u pitanje ustavno načelo svetovnosti države, jer je sam zakon garantovao nešto što Ustav, akt sa većom snagom, nije⁵³. Ubrzo potom, više crkava i nevladinih organizacija pokrenulo je i postupak za ocenu ustavnosti i saglasnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima pred Ustavnim sudom Srbije, i to kako u odnosu na Zakon u celini, tako i u pogledu brojnih posebnih odredbi. Nakon višegodišnjeg postupka koji je vođen u ovom ustavnosudskom sporu, Ustavni sud je na sednici od 16. januara 2013. godine usvojio odluku⁵⁴ kojom je odbio, odnosno odbacio sve predloge i inicijative za ocenu ustavnosti i saglasnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima u pogledu svih osporenih odredbi Zakona o crkvama i verskim zajednicama⁵⁵. Ustavni sud je trebao da reši pitanje karaktera ustavnog načela o

⁴⁹ Rezultati u radu sa učenicima zavisi u velikoj meri od kompetencije nastavnika. Veliki procenat veroučitelja (75%) smatralo je da za svoj rad zaslužuju ocenu 4 ili 5, iako nemaju inicijalno obrazovanje za rad u školama. Manje su bili sigurni u svoje kapacitete koji se odnose na obrazovni aspekt nastavnog rada, nego na vaspitni. Milovanović/Stakić (bel. 32), s. 88.

⁵⁰ Ševkušić (bel. 37), s. 70.

⁵¹ Lj. Stojanović, Veroučitelj - pravoslavni katiheta u savremenoj školi, *Pravoslavni katiheta – časopis veroučitelja Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke*, Beograd 2009, s. 71.

⁵² Kačarić (bel. 12), s. 167.

⁵³ M. Drakšić, Ustav Srbije: Striktna ili kooperativna odvojenost crkve i države?, *Sveske za javno pravo*, Sarajevo 12/2013, s. 37.

⁵⁴ *Sl. gl. RS* 23/13.

⁵⁵ Drakšić (bel. 53), s. 45.

svetovnosti države i dilemu kako je verska nastava predviđena zakonom, a ne Ustavom. On je odlučio da se zakonskom odredbom ne može jemčiti pravo, već samo Ustavom. Ali, nije doneo odluku o neustavnosti navedene odredbe, već je obrazložio da verska nastava nije predviđena kao zakonom obavezna, tako da odredba nije protivustavna već demokratsko društvo ima pravo, u skladu sa pravom na obrazovanje, da ponudi versku nastavu zainteresovanima. Ustavni sud je propustio da obrazloži zbog čega smatra da je uopšte dozvoljeno da se u državnoj školi predaje predmet čija je sadržina vezana za neko versko učenje, odnosno na osnovu koje ustavne odredbe se može smatrati da bi podučavanje određenoj religiji ili verovanju moglo biti smatrano jednim od aspekata prava na obrazovanje u državi koja je proklamovala načelo svetovnosti kao jedno od načela sopstvenog Ustava?⁵⁶ Ustavni sud je naveo da je pravo države da u okviru politike obrazovanja samostalno procenjuje da li je u sistemu obrazovanja u školama potrebno postojanje predmeta verske nastave, da je pravo roditelja da odluče da li će se koristiti pravom da se njihovo dete školuje u skladu sa njihovim religioznim i filozofskim uverenjima, te da time nije povređeno pravo na neizjašnjavanje o verskom opredeljenju sve dok je pohađanje verske nastave rezultat slobodnog izbora.

Pojedini autori smatraju da obezbeđenje verske nastave nije diskriminatorski izuzetak, ni narušavanje načela odvojenosti države i crkve, a ni narušavanje slobode roditelja da obezbede deci obrazovanje u skladu sa svoji uverenjima. Ustavom je utvrđeno načelo odvojenosti crkve i verskih zajednica od države⁵⁷. Crkva i verske zajednice imaju pravo da obavljaju versku nastavu i organizuju škole, ali izvan državnih škola. U predmetu ocene ustavnosti Zakona o crkvama i verskim zajednicama Ustavni sud je najpre “konstatovao da je ustavna obaveza države da stvori uslove za uživanje i ostvarivanje Ustavom garantovanih ljudskih i manjinskih prava i sloboda (...)”. U tom smislu, “budući da se osporenom odredbom Zakona (...) omogućava, putem školskog obrazovanja i školskog sistema, ostvarivanje prava na pristup religijskom ili verskom obrazovanju, u skladu sa željom detetovih roditelja (staratelja) i dece” i “budući da merama u obrazovanju (...) Republika Srbija podstiče razumevanje, uvažavanje i poštovanje razlika koje postoje zbog posebnosti (...) verskog identiteta njenih građana (čl. 48 Ustava)”, Ustavni sud je „ocenio da osporena odredba čl. 40 Zakona nije nesaglasna Ustavu“⁵⁸.

Obrazovanje zavisi od dominantne političke struje koja određuje sadržajni aspekt i koja selektuje teme. Kompromisom između dve sfere, vaspitne i nastavne, humanističke i znanstvene, može se doći do realnog i funkcionalnog rešenja⁵⁹.

Mišljenja sam da Ustavni sud nije dovoljno razradio i obrazložio svoju odluku,⁶⁰ ali da je doneo odgovarajuću odluku. Verska nastava nije obavezan predmet, već izborni, i kao takav roditeljima se pruža mogućnost, ako je žele, da deci omoguće prava na obrazovanje verske nastave. Na taj način država je stvorila uslov za ostvarivanje prava garantovana u Ustavu i za unapređenje

⁵⁶ *Ibid*, ss. 37-46.

⁵⁷ Čl. 11 Ustava Republike Srbije (bel. 19).

⁵⁸ V. Đurić, Zakonsko uređivanje pravnog položaja crkava i verskih zajednica u Republici Srbiji: od osporavanja do unapređivanja, *Sveske za javno pravo*, Sarajevo 13/2013, s. 54.

⁵⁹ P. Mijović, Odgoj između vjerskog i sekularnog: komparativni pristup, *Sveske za javno pravo*, Sarajevo 19/2015, s. 40.

⁶⁰ Ocena ustavnosti Zakona o crkvama i verskim zajednicama, dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/12/Ocena-ustavnosti-Zakona-o-crkvama-i-verskim-zajednicama.pdf>, očitavanje: 27. 05. 2017.

verskih sloboda i slobode informisanja crkve i verskih zajednica⁶¹. Zauzeti stav Ustavnog suda nije u suprotnosti sa načelom sekularnosti, jer nije utvrđena državna religija niti identifikacija države sa religijom, već odnos „kooperativne odvojenosti“.

6. Modeli verske nastave u drugim zemalja

Univerzalna Deklaracija i Konvencija o građanskim i političkim pravima, kao osnovna dokumenta Ujedinjenih nacija koja regulišu religijske slobode i prava, uključuju pun spektar prava i sloboda veroispovesti i verovanja. Oba dokumenta jasno prepoznaju i štite dimenziju zajednice u verskom životu. Vera je stvar ličnog opredeljenja, a pomenuti dokumenti naglašavaju da pravo na slobodu veroispovesti i verovanja uključuje slobodu da “samostalno ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno” ljudi manifestuju svoju veru u četiri široke oblasti koje su vitalne za religijsko iskustvo, a to su: “molitva (služba u crkvama), obredi (npr. praznovanje verskih praznika), praktikovanje (život u skladu sa religijskim normama) i veronauka (obrazovanje o religijskim doktrinama)”⁶².

Gotovo sve evropske države imaju versku nastavu u javnim školama. Postoji nekoliko modela nastave: konfesionalni predmet obavezan za sve učenike, konfesionalni izborni sa alternativom etike ili nekog drugog humanističkog predmeta ili kao nekonfesionalni predmet opšteobrazovnog religijskog sadržaja. Zagovornici konfesionalne veronauke (u SPC-u i van nje), u momentu povrata u školski sistem, ukazivali su na njenu prihvaćenost u drugim evropskim i demokratskim zemljama i nudili primere gde ona postoji (Irska, Austrija, Nemačka, Grčka, Hrvatska, Poljska). Sa druge strane u mnogim zemljama je konfesionalna veronauka fakultativna (Portugalija, Italija, Bugarska, Španija, Mađarska, Češka i Slovačka) dok su brojne i zemlje u kojima je konfesionalna veronauka zamenjena religijskom kulturom (Velika Britanija, Danska) ili uopšte ne postoji (SAD, Francuska izuzev Alzasa i Lorene). Insistiranjem na jednom modelu zanemaren je bio čitav dijapazon rešenja i iskustava koje postoje u evropskim zemljama i čiji pregled je bio dostupan našoj javnosti⁶³.

U Velikoj Britaniji, kao i skandinavskim zemljama Švedskoj, Danskoj i Norveškoj, verska nastava je nekonfesionalna i organizuje je Ministarstvo prosvete i lokalnih školskih vlasti koje sastavljaju kurikulum, obrazuju i imenuju nastavnike⁶⁴. Razlika između Velike Britanije i Danske je u tome što verske zajednice u prvoj imaju zagaranтовan uticaj u pripremi nastavnih planova, dok su u Danskoj oni u potpunoj ingerenciji državnih prosvetnih organa. Odbijajući argument da samo vernici mogu da izraze učenje određene vere, prosvetne vlasti u Danskoj smatraju da je upravo odgovornost i zadatak sekularne države da učenicima ponude izbalansirana i kritička znanja o veri, neophodna za razumevanje verskog nasleđa i prošlosti, ali i izazova sadašnjosti, kao i da ih upoznavanjem sa religijskim sistemom vrednosti pripremi za budućnost⁶⁵. U Nemačkoj je prioritet razumevanje drugih verskih pogleda, a ne tradicija, kao i priprema i formiranje slobodnih i nezavisnih stavova u vezi sopstvene verske orijentacije.

⁶¹ Ustavni sud se pozvao na Preporuku Saveta Evrope br. 1202 iz 1993. godine u kojoj je naglašeno da razvijanje znanja kod učenika o svojoj religiji predstavlja preduslov za pravu toleranciju i savladavanje predrasuda.

⁶² Z. Mršević, *Religijsko obrazovanje i proces „Toledo“*, Novi Sad 2009, s. 1.

⁶³ Alekssov (bel. 13), s. 9.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 26.

⁶⁵ *Ibid.*

Sušтина reformi u verskoj nastavi u ovim zemljama je stav da ona ne treba da formira đake vernike, niti da ih pokoleba u njihovim verskim osećanjima, već da u njima razvija odgovornost, senzibilitet, sposobnost razlikovanja, integritet ličnosti i sposobnost za samokritično istraživanje i pravilno vrednovanje doprinosa duhovnih tradicija različitih religija u današnjem svetu⁶⁶.

Profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Sima Avramović, jedan od tvoraca zakonskog rešenja verske nastave u Republici Srbiji, ističe da je ona u potpunom skladu sa postojećom međunarodnom i unutrašnjom pravnom regulativom, odnosno na tragu harmonizacije našeg prava sa pravom drugih evropskih zemalja⁶⁷. Zbog postojanja prava alternativnog izbora u vidu građanskog vaspitanja, obezbeđuje se nenaturanje verskog uverenja ili obaveza izjašnjavanja verskog uverenja. To jeste tačno, ali kao što sam već gore navela, mišljenja sam da je građansko vaspitanje suštinski drugačiji predmet i da izbor između ova dva predmeta je potpuno nepotreban. Pri izboru jednog ili drugog đak će ostati uskraćen za znanje neophodno za dalji razvoj i bolju integraciju u sistemu. Takođe, smatram da je dobro to što je predmet izborni, a ne obavezujući, kao i to što se daju opisne ocene budući da je ovo materija koja se polaže čitavog života i nije suština biti odličan đak, već dobar čovek.

Na putu ka Evropskoj Uniji smo u obavezi, kako moralnoj, tako i zakonskoj, da pratimo i usvojimo pravo zajednice, kako bi na što bolji način i za kraće vreme postali ravnopravni član. Verska nastava je uvek bila predmet rasprava i kritika. Zato je odlično imati primere dobre i loše prakse u drugim zemljama, za upoređivanje i nadogradnju postojećeg stanja. Kako svake godine pristižu razne inicijative za izmenu trenutnog obrasca nastave, spektar različitih modela u Evropskoj Uniji nam može pomoći da zadovoljimo potrebu za religijskim obrazovanjem na najpogodniji način po nas.

7. Zaključak

Verska nastava je prisutna u školskom sistemu u Republici Srbiji, u kontinuitetu, već šesnaest godina. Ustav Republike Srbije definiše našu državu kao svetovnu⁶⁸. Iz toga proizilazi da je i sistem obrazovanja sekularan. Način održavanja verske nastave, po mom mišljenju, ne krši sekularnost države. Ne postoji državna religija, već sistem „kooperativne razdvojenosti“. Smatram da je hrišćanstvo progresivno kreaciona religija, koja smatra da je Bog stvorio sve, da svet evoluirao, ali pod nadzorom nadprirodnog kreatora, a da je nauka tu da stvara slobodne ljude i perspektivno, tolerantno i moderno društvo. Kako je izbor na versko obrazovanje izbran, a ne obavezan, ne smatram da dolazi do ugrožavanja naučnog pogleda na svet kod dece, niti da će Srbija dati prednost religijsko-konzervativnim vrednostima u odnosu na vrednosti modernog sveta. Deca imaju mogućnost gledanja šire slike i prava na izbor. Nema ničeg retrogradnog u poznavanju religije. Na ovaj način se omogućava kvalitetnije obrazovanje, unapređuje demokratsko društvo i doprinosi slobodi veroispovesti.

U skladu sa iznešenim uočenim nedostacima u okviru verske nastave smatram da je potrebno, kako bi se verska nastava na najbolji način obavljala, programe Pravoslavnog katihizisa i programe ostalih verskih zajednica stalno osvežavati i unapređivati, a sve kako bi se obezbedilo

⁶⁶ *Ibid*, s. 27.

⁶⁷ S. Avramović, Pravo na versku nastavu u uporednom evropskom pravu, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu u štampi*, Beograd 1-4 2001, ss. 511 i dalje.

⁶⁸ Čl. 11 Ustava (bel. 19).

ostvarivanje predviđenih ciljeva. Iskustva u višegodišnjoj realizaciji pokazuju da su najveće intervencije potrebne u programima za prvi ciklus osnovne škole, budući da se postavljeni zahtevi programa teško ostvaruju⁶⁹. Reviziju programa bi trebala da obavlja posebno formirana Komisija ili grupa, kojoj bi to bila glavna nadležnost.

Takođe je važno uskladiti udžbenike sa stučnim stavovima veroučitelja, kako bi što jednostavnije preneli đacima svrhu verske nastave. Pogrešan sadržaj programa vodi brojnim problemima. Dozvoliti veći stepen slobode za nastavnike i učenike u izboru dela tema koje će obrađivati⁷⁰ bi bilo višestruko korisno i proizvelo veću zainteresovanost.

Prema rezultatima samoprocene nastavničkih kompetencija zaključujem da je veroučiteljima najviše pomoći potrebno kada su u pitanju kompetencije za nastavnu oblast, predmet i metodiku nastave i kompetencije za poučavanje i učenje⁷¹. Prioritet su teme razvoja metodičkih znanja i veština u radu sa učenicima. Takođe, kao i što sam već navela, neophodno je obezbediti kontinuirana usavršavanja veroučitelja i to u sklopu fakulteta kao što su: učiteljski, pedagoški i filozofski.

Potrebno je raspisati konkurs za izbor primera dobre prakse u nastavi Pravoslavnog katehizisa, koji će biti objavljeni u formi priručnika za nastavnike, kao i obezbediti da izabrani primeri budu dostupni svim školama i nastavnicima. Koordinator ova aktivnosti mogu da budu Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja⁷².

Mišljenja sam da se verska nastava nalazi na ozbiljnom i teškom ispitu. Potrebno je prevazići iskušenja zajedničkog života i rada, obrazovanja i vaspitanja, a sve radi uvođenja đaka u život crkve. Nesumnjivo je da će verska nastava itekako imati uticaja na moralno vaspitanje mladih, a da bi pozitivni efekti postojali potrebno je kontinuirano unapređivati procese realizacije nastave ovog predmeta, kao i usavršavati pedagoške i teološke kompetente veroučitelja. Takođe, Srpska Pravoslavna Crkva i ostale tradicionalne crkve i verske zajednice treba da se u većoj meri uključe u rad komisija Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja koje su posvećene verskoj nastavi. Odgovornost za poboljšanje verske nastave nije samo u resornom ministarstvu, već i u crkvi.

⁶⁹ Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja (bel. 41), s. 37.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 37.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*, s. 38.